

ישראל היתה תרבות אלילית הלניסטית-רומית, ולא תרבות יהודית. מצד אחד לא ניתן היה להתעלם מערכו ההיסטורי של הורדוס, מעוצמת אישיותו ומגודל מפעליו. כדור שבו נכתבה למעשה לראשונה ההיסטוריה של עם-ישראל כהיסטוריה 'שלמה', תוך כדי הערכה-מחדש של תקופות ושל אישים, לא ניתן לאמץ את גישת המסורת התלמודית בלא עוררין גם כלפי תקופת הורדוס. חשוב גם לזכור, כי עד אמצע המאה התשע-עשרה עיצב הקורא היהודי את דעתו על הורדוס מהאופן שבו השתקף במדרשים התלמודיים ומ'ספר יוסיפון', העיבוד האגדתי שנעשה באיטליה של המאה העשירית ל'מלחמת היהודים' של יוסף בן-מתתיהו. 'מלחמת היהודים' תורגם לעברית לראשונה (מהתרגום הגרמני) תרגום חופשי בידי קלמן שולמן בשנים תרכ"א-תרכ"ג (1861-1863); מהדורה שנייה בתרמ"ד, 1884). מיוונית תודגם הספר רק בשנת תרפ"ג (1933) בידי י"נ שמחוני.

מסוף המאה התשע-עשרה יכול היה המשכיל והקורא העברי ללמוד על תולדות מלכות בית הורדוס גם מספרי ההיסטוריה הכלליים, כמו מספרו של גרץ 'דברי-ימי היהודים', שתורגם לעברית בידי שאול פנחס דכינוביץ' (שפ"ר) וזכה לתפוצה ולתהודה רבה.

למעשה, רק מתקופה זאת הופך הורדוס מדמות 'אגדית', סמל של רשע וזרן, הרודן משרתה של רומי והאחראי למפלתו ולחיסולו של בית חשמונאי, לדמות היסטורית מורכבת יותר, שיש לנסות להבין את מניעיה ולהעריך מחדש את הישגיה. המחקר ההיסטוריוגרפי המסועף של ימי בית שני – ובכלל זה מלכות הורדוס – ודאי שהביא ידע רחב ועשיר, אבל דומה כי ההיסטוריוגרפיה היהודית התייחסה בדרך כלל להורדוס התייחסות שלילית וביקורתית.

כמו במקרים אחרים כך גם במקרה של הורדוס, באו לראשונה נסיונות להערכה מחדש דווקא מהכיוון האידיאולוגי והספרותי. כשם שספרות 'ההשכלה' נדרשה להערכה מחדש של דמויות מרכזיות בתולדות עם-ישראל בימי בית ראשון ובית שני, נדרשה לכך גם ספרות 'התחייה', על רקע שונה ומתוך מניעים שונים. רור שבמרכז תודעתו היו ימי הגדולה הלאומיים של עם-ישראל בארצו, ואשר שפט את הגדולה הזאת לא רק לפי אמות-מידה רתיות-רוחניות אלא גם לפי אמות-מידה מדיניות וחומריות, לא יכול היה לשפוט את הורדוס רק כעבד אדומי, שתפס את השלטון בכוח מידי בעליו החוקיים. כך, למשל, ניסח גישה חדשה זאת הסופר עמנואל בן-גריון, בנו של מ"י ברדיצ'בסקי, בהקדמה לעיבוד של 'קרמוניות' ו'מלחמת' בשם 'הורדוס וביתו' בספריית 'שחרות' של 'עם עובד' (תש"ו):

אפיו של הורדוס אין חולקים בו – הכל דעתם אחת, שהיה פיקח ואכזר. אבל ערכו כמלך, כשם שהיו חולקים עליו בזמנו כך חולקים עליו גם בזמננו. טענת הפרושים מכאן והקנאים מכאן – היא טענתם של רוב ההיסטוריונים. תקופת הורדוס, שלא כתקופת המקרא, ברורה לנו יפה-יפה – האישים שפעלו אז, וככללם הורדוס שקבע את גורל עמו וארצו כימי שלטונו, ידועים לכל קמטי פרצופיהם, ואין אגדה שתכפר על חלשתם או על רוע-לכם. וטוב הרכי, שנמסרה לנו על הורדוס שפעת עובדות ודברים כהרפת, ללא שמץ של יפוי, ונוכל לראותו כמות שהוא, על צלליו ואורחותיו, כי היה גם אור בתקופתו, ומן הדין שנדענו.³

3 שם, עמ' 18-19.

המלך הורדוס – דמות היסטורית המחפשת מחבר

דמותו של הורדוס והפולמוס סביבו בספרות העברית החדשה

יעקב שביט

כמאמרו 'תחיית הרוח', שנדפס תחילה ב'השילוח' כרך י, חוברת ה-ו, חשוון-כסלו תרס"ג,¹ הביא אחר-העם כדוגמה לתופעת ההתבטלות התרבותית היהודית בעת החדשה את יצירתו של הפסל היהודי מרדכי (מאָרק) אנטוקולסקי (1843-1902). בין שאר פסליו הירועים, פיסל אנטוקולסקי בשנת 1871 את הצאר איוואן האיום, פסל שקנה הצאר הרוסי אלכסנדר השני למוזיאון האַרמיטאז'. הידוע כפטרבורג (כיום – לנינגרד). אנטוקולסקי, כתב אחר-העם, לא הקדיש את כשרונו 'או לפחות חלק גדול מכשרונו' ל'עבודת הקולטורא (= התרבות) של עמו, וכאשר ביקש 'לברוא חבניתו של מושל רגזני ואכזרי, העושה מעשה-רצח בכל יום ונורא הוא על כל סביבותיו', כחר ב'איוואן האיום מלך רוסיה'. טענתו של אחר-העם היא, כי אנטוקולסקי באמן יהודי היה צריך לבחור בהורדוס כאב-טיפוס לרודן עריץ. הבחירה בהורדוס היתה, לדעתו, גם נכונה יותר מבחינה היסטורית ואמנותית, שכן הורדוס הוא דמות מורכבת יותר מדמותו של איוואן האיום; הוא דמות היסטורית טראגית ועשירה, 'אנושית' יותר, והוא רמות השייכת להיסטוריה הכללית (היהודית והנוצרית כאחד) הרבה יותר מאיוואן האיום, השייך בל-כולו להיסטוריה הרוסית. אחר-העם יכול היה גם להוסיף, כי דמותו של הורדוס מוכרת לכל נוצרי כפי שהיא משתקפת בספרות הנוצרית שלאחר הכרית החדשה, וכי ברוסיה המלה IROD, הגזורה משמו של הורדוס, היא מלה נרדפת לרוצח ילדים.

בדבריו של אחר-העם משתקף גם מעט מן היחס האמפיוואלנטי שגילחה התודעה ההיסטורית הלאומית היהודית החדשה כלפי אישיותו ומפעליו של הורדוס. מצד אחד מקובלת היתה הערכת דמותו כשליט עריץ, 'אלילי למחצה ואנטי-לאומי', בתיאורו של צבי גרץ, גרול ההיסטוריונים היהודים.² גם אחר-העם עצמו הציג כמאמרו 'כשר ורוח' את מלכות הורדוס כרגם שלילי של מדינה יהודית, שכן התרבות שהשליט הורדוס בארץ-

ד"ר יעקב שביט הוא מרצה בכיר בחוג להיסטוריה של עם-ישראל, באוניברסיטת תל-אביב.

1 כל כתבי אחר-העם, תל-אביב-ירושלים תשי"ג, עמ' קצו.

2 הנריך (צבי) גרץ, 'המבנה של ההיסטוריה היהודית', דרכי ההיסטוריה היהודית, ירושלים תשכ"ט, עמ' 76 (וראה תיאור תקופת הורדוס ככך ה של דברי ימי ישראל לגרץ).

הורדוס כהארון אל־ראשיד

עובדה כולטת היא, שמספר יצירות הספרות בנושא זה מועט למדי. למן שנות השמונים של המאה הקודמת ועד ימינו אנו נכתבו יצירות יחידות בלבד על דמותו של המלך הגדול וכי-העלילה הזו ואף לא רומאן היסטורי בעל ערך ספרותי-אמנותי ראוי לשמו. המצב לא השתנה גם כאשר עושר הידיעות ההיסטוריות על הורדוס הפך לנחלתו של כל קורא משכיל עברי בישראל, בעקבות המחקרים הארכיאולוגיים והמתקדמים ההיסטוריים (ובראשו מחקרו המונומנטאלי של אברהם שליט, שראה אור בשנת תש"ך).

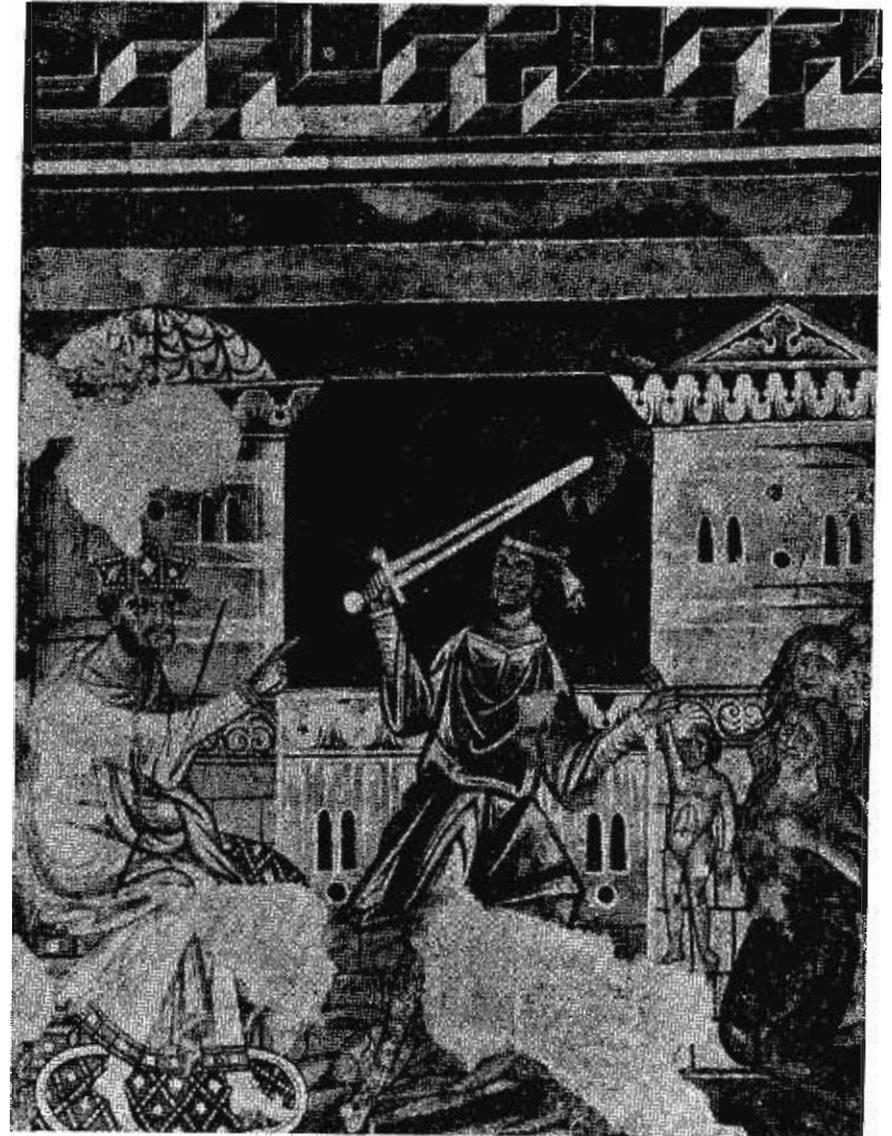
הורדוס נשאר דמות שהספרות העברית הישראלית לא נדרשה לה כמעט, למרות שהיא בוודאי אחת הדמויות ה'טוטאליות' היחידות בהיסטוריה האומית היהודית, כלומר דמות שיש לה 'ביוגרפיה חיצונית' עשירה ומרתקת ו'ביוגרפיה פנימית' רבת נפתולים וקטבים, כלומר דמות שהיא חומר גלם ספרותי עצום. דומה כאילו נרתעה הספרות העברית מדמותו של הורדוס ולא מצאה כוח – לא איראי ולא אמנותי – להתמודד עם הדמות הזאת. גם בתקופה שבה התלבטה התודעה ההיסטורית האומית בסוגיות 'ממלכתיות' שונות, כגון ערכם של מפעלי פיתוח מונומנטאליים העולים הון עתק בתוצאה מיוזמותיו של שליט, או התפלמסה בשאלות מקום המדינה היהודית החדשה במערך היחסים הבין-לאומיים, לא היו הורדוס ותקופתו דגמים או סמלים היסטוריים שמישים – לחיוב או לשלילה, ולא נעשה ניסיון לחזור אל ימי הורדוס כמשל ואנאלוגיה (כמו לדוגמה ימי פילוג הממלכה ב'אכזר מכל המלך' של נסים אלוני או ימי אלכסנדר ינאי כ'מלך בשר ודם' של משה שמיר).

הורדוס נותר אפוא בזיכרון ההיסטורי הקולקטיבי ובידע ההיסטורי השימושי (כלומר במסגרת הידע ההיסטורי שאנו רובשים ממקורות שונים ושבו אנו משתמשים כמשל, דוגמה, סמל וכר) כ'זר', כאישיות המצויה מבחינות רבות 'מחורף' לזיכרון ההיסטורי הלאומי או כשוליו.

הספרות העברית התעלמה מהורדוס, אך היא היתה גם זאת שניסתה לעתים את כוחה כ-'Counter History', כלומר ככתיבה היסטורית המנוגדת למקובל ולמוסכם בהיסטוריוגרפיה וזיכרון ההיסטורי, וזאת בכלים ספרותיים. במקרה של הורדוס, נראה הרבה, לא היה בכוחה של הספרות היפה לשנות את תדמיתו של המלך בזיכרון ההיסטורי הלאומי, ואת העיון-מחדש עשתה כסופו של דבר ההיסטוריוגרפיה בכליה היא, כפי שניתן ללמוד, למשל, מקובץ המאמרים בחוברת זו של 'עידן'.

במרכז סקירתנו יעמוד המחזה של יהודה ליב לנדא (לנדוי) משנת 1887 והפולמוס סביבו. אך קודם לכן נסקור בקצרה את הדרך שבה מתואר הורדוס ביצירות ספרות אחרות. כסיפור דידאקטי קצר לילדים של שרה פייגה פאנער 'דרך ילדים או ספור מירושלים / ספור נפלא המושך לבות בני הנעורים אשר קרה בימי הורדוס מלך יהודה בבית שני לילדים הלומדים שפת עבר' (וייען [וינה] תרמ"ו) מופיע המלך הורדוס כבן-דמותו של החליפה הארון אל־ראשיד, המתחפש לכוא בכתי-המרזח כדי לשמוע מה אומרת עליו דלת העם. 'ואם מצא באיש דבר בליעל אז שלח את עבדיו ויתפשהו וייסרהו מוסר אכזרי בי יתן תודה (יגלה) על יתר המורדים. ככה יעשה ימים רבים'. זה כמוכן לא יותר מאשר

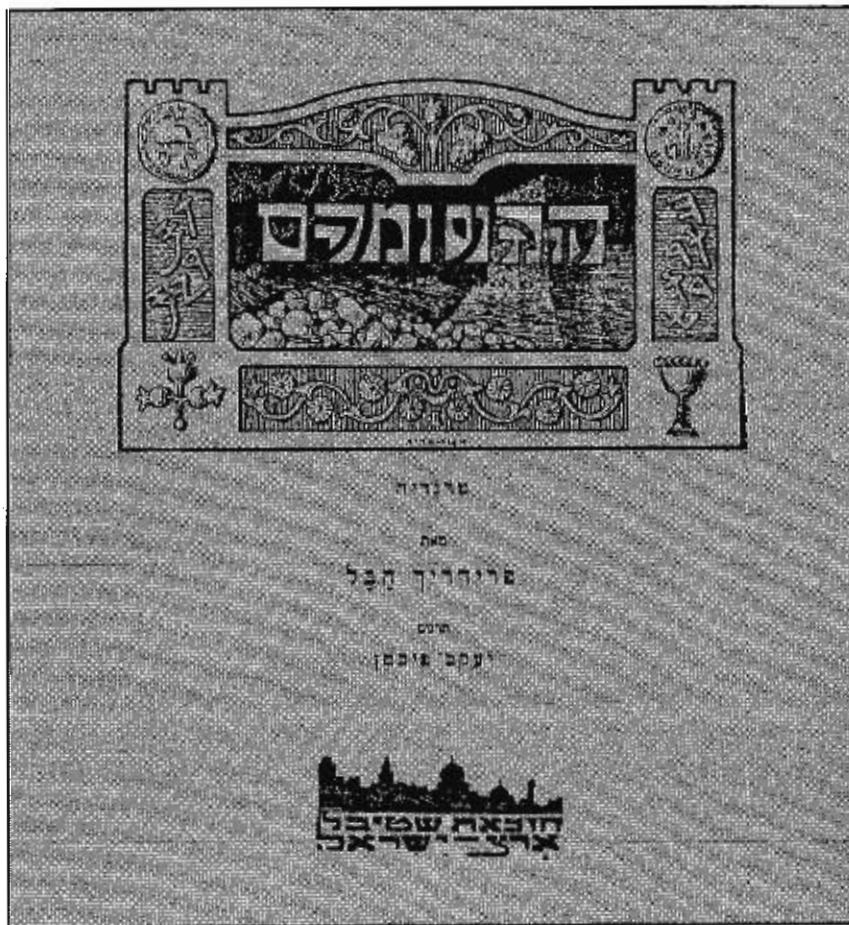
הוא מתאר את הורדוס כ'עלילות ציור' (קיסר) יהודי.

הורדוס המלך האכזר – ציור מן הבאזיליקה של סאן סטפנו בבולוניה

להלן נסקור כמה מיצירות הספרות שעניינן מלכות הורדוס בשנים 37-4 לפני-הספירה.

להורג אם לא ישוב מרומא, היא חדלה לראות עצמה כאשתו והולכת לקראת מותה. 'עבריה היתה בחייה, חשמונאית במותה! כן מסכם המחבר את פרשת חייה של מרים החשמונאית, שדמותה עומדת במרכז הסיפור הזה.⁴ דמותה של מרים ב'זכרונות לבית דוד' מזכירה כמעט את דמותה בטרראגדיה 'הורדוס ומרים' של המשורר והמחזאי הגרמני פרידריך הבל, משנת 1850. המחזה תורגם לעברית בידי יעקב פיכמן בשנת תרפ"ו (הוצאת ספרים שטיבל, ארץ-ישראל). הפל מדגיש במחזה האקספרסיוניסטי את השנייה הטרראגית בנפשה של מרים, שהיא מלכה אוהבת ונוטרת כאחת. שניות זאת מגיעה גם כאן לידי משבר, כשנודעת לה פקודתו של הורדוס ליוסף ולסמוס להדגה אם לא ישוב מרומא, לשם נסע להתייצב בפני הקיסר החדש אוגוסטוס.

השער הפנימי של הספר 'הורדוס ומרים', תרפ"ו (1926)

קוריוז ספרותי. שונה מכל הבחינות הוא הרומאן של דניאל מרדובצ'יב 'הורדוס / ספור יסורתו ברברי הימים', שתורגם מרוסית לעברית בידי מערכת העתון 'המליץ', פטרוגרד תרנ"ה (1895). מרדובצ'יב היה סופר והיסטוריון רוסי (1830-1905), שחיבר שורה של רומאנים וסיפורים היסטוריים. ברומאן שלו יש שחזור חי של המציאות בתקופה האמורה, והוא מתאר כמה סצנות מרכזיות ודרמאטיות בתולדותיו של הורדוס. המלך מתואר כשליט חסד מעצורים, היודע תמיד להפוך מפלה לניצחון; רוצח רבי-עורמה, היודע להתחזות כמוכה יגון. מולו עומדים אנטיגונוס, החותר לשחרור יהודה מעולגה של רומא, ואלכסנדרה ומרים, השונאות אותו שנאה מרה ונואשת. את בניין בית-המקדש בידי הורדוס מתאר הסופר הרוסי כקוטב השני באישיותו ההרסנית של המלך; כשם שהוא מלא תאוות-הרס עצומה, כך הוא גם מלא תאוות בניין. 'בדרכו תמיד מהיד במעשהו ודבר ימהר לעשותו ונפשו גחלים תלהט בחפצו לכלות את אשר החל. אז נודעה בו תכונת בן אדום, אשר כסופה ובסערה דרכו תמיד, רוחו מלא ממלאכת הבנין אשר אמר לשוב ולבנות את יהודה ועריה, כלו יגון ואנחה ולא ידע עתה כלתי אם אשר יזם לעשות'. דמותו של הורדוס ברומאן הזה שלילית לחלוטין. הוא מעוצב במפלצת אנושית:

הורדוס עשה אמנם כל מעשהו בהשכל ורעה. וצדקת פורונו על אדמת נכד לא נתנה מקום לחשוד בו, כי דבר מזמה יצוק בו, אף כי חיב במעשי צדקתו וטובתו לערים ורחוקות את מושלי הערים ההן, אשר לא השכילו כמוהו לעשות נכונה. אבל תכלית כל מעשהו היתה שומה לפניו מראש, והיא לעשות לו שם וכבוד, וכדרכו תמיד לא ידע לשום גבול וקצב לכל העולה על לבו, כי כל חפץ, כל רגש, אשר קנן בלב חדל אישים זה, היה כסופה וסעדה דרכו. גם אהבתו, גם קנאתו, חמתו, נקמתו, שאיפת הדמים, חפץ השלטון, תכונתו, רוחו, דמי עורקיו, דמיונו — בכל לא יד חק וגבול ויהי נורא על כל סכיביו וכמפלצת לכל אדם.

ולא נפלאות היא, כי עבריו לא אהבהו ושמו היה לחגא לכל בני עמו, איש לא נעדר. אחרי מותו כאו מלאכי יהודה אל אוגוסטוס וידברו אליו דבר לאמר: 'לא מלך לעמו היה הורדוס, כי אם מושל אכזרי כתינו טרף, אשר אין דומה לו ככל עדיצי ארץ. אנשים רבים נגזרו מתגרת ידו --- את בני ארצו ענה ריסר מוסד אכזרי, והרע אף הציק לא רק לאיש איש לבדו, כי אם גם לערים שלמות. על עדים נכריות שוה הוד והדר, ואת עריו הוא הרס ממצקן. הוא פזר כספו לעם נכרי, ומתנת ידו היתה עקובה מרם היהודים. מתגרת יד הורדוס נשאנו וסבלנו הרכה יותר מאכותינו בכל העמים והזמנים אשר עברו עליהם מעבדות מצרים הקשה ועד גלות בבל.

רק הרומאים, מסכם המחבר, קראו להורדוס 'הורדוס הגדול'. בעיני היהודים היה ונשאר תמיד עבד אדומי, ו'איש הדמים'.

הקורא הצעיר היה יכול להתרשם מתקופתו של הורדוס מן הסיפור הרביעי ('שבועת הקידושין') ב'זכרונות לבית דוד', קובץ סיפורים מדברי ימי ישראל, ספרו של הסופר היהודי-הגרמני צבי הרמן רקנרוף, שתורגם ועובד לעברית בידי אברהם שלום פרידברג וראה אור בשנים תרנ"ג-תרנ"ז (1893-1897) בארבעה חלקים. הסיפור הרביעי מסופר מפי שכנא בן מחן בן אליאב, 'הדוד הרביעי לאבינו הזקן עמיהוד בן אלידע שהיה כימי יהודה המכבי'. בסיפור זה מתואר הורדוס כמי שמושל 'ברשעת עם נכר, עם רומא הגוי העז והעריץ'. הורדוס הוא שליט חסר-מעצורים, שמרים החשמונאית מנסה לרסן את אכזריותו והיא שומרת על נאמנותה לבעלה למרות שהוא מתנכר לה. אלכסנדרה, לעומת זאת, שוחרת נקם וחותרת תחת המלך בלי הרף. מרים מופיעה ב'זכרונות לבית דוד' כדמות טראגית, אשר רק מאהכתה את עמה היא נבנעת למלך. כשנודעה לה פקודתו להוציאה

ביתנו המקודשת על-ידי הפקרות שלכם? והארץ שלנו כולה? ללא כבישים, ללא מים, ללא יערות, ללא נמלים? ללא מיכרות, ללא עדים בצורות, ללא מבצרים בגבולותיה וללא בית-מקדש ראוי לשמו של מלכנו!

במקום אחר ברומאן משמיע הורדוס באוזני אחותו דברים המשקפים את האידיאולוגיה ה'ממלכתית' שלו:

מדינה – מה פירושה? בשכילים מדינה ועם, מדינה ואלהים – היינו הך. כשבילי דק המדינה – והיא כלכד – היא כית-המקדש שלי!

מנקודת תצפית אוהדת כזאת, מתוארות רוב האשמות הרצח שטפלו על הורדוס כשמועות כזב. כאן הוא אינו מלך עריץ, אלא מלך מתקן וכונה, הנעזר באיסיים ובהלל כדי לתקן את אותם תוקים אנאכרוניסטיים המונעים התפתחות כלכלית ותברתית תקינה. הורדוס אינו רוצה מדינה שהיא אי מרוחק ומבודד, אלא מדינה עשירה ומסודרת הקשורה בטבורה אל העולם הרומי, מדינה שהיא סובלנית מבחינה דתית ומתקדמת מבחינה סוציאלית. ברומאן של ויינשל, הורדוס הוא מהפכן מדיני וחברתי, הרוקם במספרים מדד נגד רומי ומכשיר את הקרקע לקראת המרד הגדול הזה. אבל לא הורדוס יביא להתפוררותה של רומא אלא הלל. 'מה שהורדוס יזם ויוזם – הלל יבצע ויסיים'.

קשה לרדת לסוף דעתו של ויינשל, המנצל ברומאן שלו את גילוף של מגילות ים-המלח, כדי לתת דרור לדמיונו ולתאר את האיסיים כתומכיו הנאמנים של הורדוס – לא כסגפנים המתרחקים מענייני חולין אלא כאנשי-צבא מיומנים, המעורבים כענייני המדינה, עד שהשינויים שחלו במשטר הפנימי של ממלכת הורדוס הפכו אותם מבעלי-ברית לאויבים בנפש, ומנחם האיסיי 'מורה הדרך', תומכו העיקרי של המלך, נדרף עתה בידי 'כוהן הרשע', הלא הוא הורדוס...

קשה לדעת מהו המסר שביקש המחבר להעביר ברומאן זה. אפשר אולי לגלות את הקו התמאטי המוביל ממנו אל מקדימו בכ-70 שנה, הלוא הוא המחזה 'הורדוס' של יהודה ליב לנדא (המבונה הלל בן שכ"ר) – שיר-חזיון נוגה בחמש מערכות, שראה אור בלכוכ בשנת תרמ"ח (1887).

הורדוס של לנדוי

יהודה ליב לנדוי (1866-1942) נולד ליד ברודי שבגליציה, היה מראשוני הציונים שם והשתתף בקונגרסים הציוניים הראשונים. לנדוי למד באוניברסיטה של וינה ובכית-המדרש לרבנים, ובשנת 1901 כיהן כרב במנצ'סטר, ואחר-כך כרב ראשי ביהונספורג שבדרום-אפריקה. מראשית שנות השמונים חיבר לנדוי מחזות היסטוריים רבים, ובתוכם 'בר-בוכבא' (לבוב, תרמ"ד), 'אחדית ירושלים' (לבוב, תרמ"ו) ועוד. את המחזה 'הורדוס' כתב בהיותו בן עשרים ואחת, ויש בו כלי ספק מן התעוזה – או אפילו עזות-המצח – של מחבר צעיר, המציע אינטרפרטציה היסטורית-ספרותית בלתי-שיגדהית לדמות, שדימויה בהיסטוריה היהודית היה, כפי שראינו, דימוי שלילי לחלוטין. לנדוי נזקק לדברי מבוא ('אל הקוראים'), כדי לתרץ את בחירתו בהורדוס כגיבור ל'חזיון התוגה' שלו ולדרך שבה הוא מתעתד להציגו.

הכל מסכם את חייה ומותה כמשפט: 'כחייה ניצחה האשה; כמותה גברה המלכה'. הורדוס כמחזה זה הוא שליט רכ"כות, שרק את מרים אינו מצליח להכניע. כדאי להעיר כי הפרושים (בדמותו של שמעיה) מתוארים, לפי המסורת הנוצרית, כקבוצת קנאים המתעבים כל יסוד דתי זר, והמחזה מסתיים בהופעת שלושת המלכים, הכאים להביא מנחה למשיח שנולד בבית-לחם.⁵

הורדוס – כרמות חיובית

ומן הימים ההם לזמן הזה. המחזה של עדה אמיכל 'הורדוס האדומי' (תשכ"ח) פותח בנסיעתו של הורדוס בשנת 29 לפני-הספירה לרומא. לא המאבק בין הורדוס לאשתו עומד כאן במרכז. אלא מושם דגש רב לבעיות אידיאולוגיות. בהשפעת המחקר ההיסטורי המודרני, מתמקדת המחזאית כפולמוס על האוריינטציה המדינית והתרבותית של מלכות הורדוס. הורדוס – ויועצו ההיסטוריון ניקולאוס איש דמשק – רוצים להפוך את יהודה ל'מדינה מתוקנת' המשולבת בעולם הרומי, מדינה ככל המדינות. יוחנן הגלילי, המורד הקנאי, מייצג את הזרם הרואה את יהודה כמדינה מתבדלת, השונה באופיה מהעולם הנוכרי הסובב אותה ואינה מהווה חלק ממנו. הורדוס מקווה למצוא את שביל-הזהב בין שאיפות היהודים להתבדלות לבין הנסיבות והאילוצים, אך הדבר אינו עולה כידו.

באופן חיובי ומוזד למדי עולה דמותו של הורדוס ברומאן ההיסטורי של יעקב ויינשל 'הורדוס אחי' (הוצאת 'מקדה' / הספרייה ההיסטורית, 1959). יעקב ויינשל היה מראשי המפלגה הדוויזיוניסטית בארץ-ישראל וכתב שורה של רומאנים וסיפורים היסטוריים. הוא הדבא לכתוב על דמויות רומאנטיות והרואיות בהיסטוריה היהודית ובשוליה, במגמה לבסס רצף היסטורי בין תנועות משיחיות, אפיוזודות היסטוריות שונות שניתן בהן ביטוי לפעילות יהודית בתחום המדיני הצבאי וכד' – לבין התנועה הציונית. הרומאן 'הורדוס אחי' מסופר כביכול מפי שלומית, בת אנטיפטר ואחות הורדוס. ממילא ברוד כי מנקודת-מבטה של האחות, האוהבת את הורדוס אף יותר מאהבת אחות לאחיה, מצטייד הורדוס כדמות חיובית ביותר, כשליט נאור, המנסה להפוך את יהודה לארץ מפותחת ומשגשגת, וחייב לפעול כנגד צרות-העין, הקנאות והקנתרנות של ידיביו מבית, ובראשם הסנהדרין. בפני הסנהדרין המבקש לדרך אותו נושא הורדוס נאום תקיף ובו הוא קובע:

לא מריתי את פי מלכי, לא התמרדתי בו, לא בגרתי כארצי! הן אני מפשע לפני האלהים. תטאי היחיד הוא: יש לי דעה משלי, שונה מדעתכם, על מה שהחוק מחיד או אוסר. השקפותינו על הסדר, על הצדק, על אושר-העם כולו בארץ זו – מנוגדות מן הקצה אל הקצה --- עד מתי תמשיכו לעמוד במריכם, לבוסס ולהרוס את

5 מחזה אחר על הורדוס כשם 'הורדוס ומרים' (גדמנית) שכתב הסופר היהודי-גרמני ברנהלד בארנך (Barnch) בשנת 1876 – לא עלה בידי לקראו. בן יוזכר הסיפור ההיסטורי של לודוויג פיליפסון, 'מרים החשמונאית אשת הורדוס מלך יהודה', שתורגם לעברית בידי אליעזר אפשטיין, וילנה תרל"ב (1872). רק לאחר שהמאמד נמסר לרפוס הגיע לידיעתי המחזה של מאיר פונר (1854-1936) 'מות המלך הורדוס' תל-אכיב תרפ"ח (או: 'ימי הורדוס האחרונים', ורשה תרע"ג). לצערי כבר לא היה ספק בידי למסור כאן את חוכנו ומגמתו.

האם הפאר בימי הורדוס היה מופרז? בתצלום: שרידי אמבטיה ענקית בקיפרוס

מי מכם, קוראים יקרים, לא שמעו השם 'הורדוס', מי לא קראו כתוב באש אדומה על גבי אש שחורה, לב מי לא התפוצץ לשמע אכזריותו ולא התפלץ לרגעים בקומו לערוץ הארץ הקדושה עד היום האחרון היא חיי רוחנו ומחזו מאויינו? עין מי לא בהתה מכעס כראותה על עלי קורות עמנו כי עוד לא נמחו עקבות ימי הרם אשר השתפכו בראש כל תוצות ירושלים, ולרעש גליהם תצלקנה אזני כלכם ודמעות עיניכם תשמנה עליהם נוספות, ואנחנו אכן ספורות תפרוצנה בלוית קללה אחת נמרצת בקול-הרעם על זה הערוץ האכזר ידיו דמים מלאו.

ואף על פי כן, לנרא מרהיב עוז להציע פירוש אחר ותיאור אחר של הדמות הזאת:

השקטו נא אחי, מוח דמעות עיניכם ושמעוני אך רגע — לא גדול כה עוון 'הורדוס' מנשוא, ואם רך לבכם ולא תוכלו לשים מעצור לשטף דמעותיכם הואילו נא לבכות גם על איד יומי ושכר לכו הגדול כים! הלא כלכם תחפלאו, תביטו כי ותקראו לאנשי חרמכם המבקרים וידיהם תהיינה כי כראשונה לדגום אחי כאבן ולדון ספרי כגמיה, כי הנשמע דבר כזה אשר אין לו שחר? בעוד כל סופרי קורות העתים מבלי נעדר אף אחד יעמדו ויעידו פה אחד כי אמנם חטא האדומי הזה, הדשיע מאד שחת דרכו והעמיק סרה, אעז כדוחי, אני אחד מן הצעירים המתאבק בעפר דגליהם ושותה בצמא שיחות חולין שלהם, לדבר ולא רוחם, להעיר רגשות חמלה בעד איש אומלל וגווע כל הימים ממזמות רשע ותחילות און אשר תמיד סביב שחו עליו כל אויביו כנפש, ובעוד שטניו היהודים האלה הפציעו לכו הככיר, קרעוהו לגורים כאבזרות חמה גוראה, יצא הוא בראש חילו לשפוך דמו בעדם של מרומי שדה קטל, להרחיב גבלותיהם וליסר אויביהם אשר שמו אז שמות בארץ. הלא לא תאמינו לי ותלומותי אלה יעידו בקרבכם אך שחוק וגועל נפש, כי איך יסופר עוון כוגר ומרצת כזה, אשר לפי דברי הסופר גרעטץ [גרץ] עקר את עמו ידיו ורגליו ויעלהו עולה כליל לשעיר דומא? איך יכוכס מרם החשמונאים אשר הקדיש להרגם והם כל כבוד ישרון ותפארתו?

הסופר הצעיר מודע אפוא לכך שהוא מביע דעה העומדת בניגוד לדעתו של גדול ההיסטוריונים היהודיים ובניגוד למסורת ההיסטורית היהודית: הוא בא לסנגר על הורדוס ולקטרג תוך כדי כך על בית חשמונאי. ואכן, המעניין בגישתו של לנדוי הוא, שאינו מסתפק בהבנה של מניעיו של הורדוס או בפיאור השגיו, אלא אף מותח ביקודת חריפה על בית חשמונאי ועל מלכות חשמונאי. במקום ללכת בעקבות גרץ, הוא הולך בעקבות מומסן, ההיסטוריון הגרמני המהולל בן המאה התשע-עשרה, המעלה את הסברה כי יוסף בן-מתתיהו משחיר את דמותו של הורדוס ומכסה על עריצות בית חשמונאי רק מפני שהראשון היה אדומי במוצאו.

הורדוס של לנדוי הוא מלך גדול ומפואר, המביא שלום ורוגע לארץ-ישראל אחרי שנים ארוכות של מלחמות-אחים ומלחמות-אזרחים, ומציל את יהודה מלהיות לפרובינקיה רומית. הורדוס שלו מכיר בכך שלא ניתן למרוד ברומא, 'פטיש כל הארצות', ובל מעשיו, על כן, היו לתמרן את ספינת יהודה הקטנה בים הרומי הסוער. המקורות היהודיים והנוצריים אינם אוהדים את הורדוס, כל אחד מטעמים משלו, ומתארים את תקופתו כאור שלילי, אבל אלה הם מקורות מגמתיים. מלכות רוד, טוען לנדוי, לא היתה נקייה מחטאים ממלכות הורדוס. גם תפארת בית דוד נקנתה במחיר יקר של תככי חצד, מאבק על ירושה, רצח יריבים וכנים (אבנר בן נר, אבשלום) ועוד. ובכל זאת זכו דוד ובית דוד למעמד של השגבה בתודעה ההיסטורית — כמו בית חשמונאי בעקבותיהם, ואילו הורדוס לא זכה לכך (ההקדמה, בעמ' IX-XXVII).

הורדוס מציל יהודה וירושלים

הרמות השלילית במחזה היא זו של המלכה החשמונאית אלכסנדרה, המסיתה ומדיחה ללא הרף את בתה מרים לבגוד בכעלה. לגבי דידה, הורדוס היה וישיאר תמיד עבד אדומי, שנטל בכוח את הכתר מבנה וריפד את דרכו לשלטון בדם המבכים. הורדוס הוא 'אדומי רועץ ציון'. תכניה של אלכסנדרה הם הגורם הראשי לחשדנותו של הורדוס, הפועל כמלך צעיר מוקף אויבים תודשי מזימה. לעומת זאת הורקנוס רואה בהורדוס

הַאִישׁ בֵּל יָמָת מִפְּנֵי חֶרֶב לִזְהָרָה
לוֹ יָאָתָה הַמְּלִיכָה, הוּא יִשְׁלוֹט שְׁלֵטָה.

הורקנוס אסיר-תודה להורדוס שהצליח להשליט חוק סדר כממלכה הפרועה. גם הלל אינו תומך בשאפתנותה של אלכסנדרה, משום שאינו רוצה בהתחדשותה של מלחמת-אזרחים. הורדוס עצמו מוכן לראות בהלל מנרה הלכה —

הַרְדָּף אֵלַי בְּעַת הַלֵּל יוֹדֵנִי,
עֲצָמוֹ אֲשַׁמְרֶה, לְעִשְׂתָּה הַנֵּנִי.

הורדוס רואה עצמו כמצילה של יהודה וירושלים, וכמי שכנה בה את בית-המקדש המפורא. ממילא אין הוא רואי לגיטימיה המוחלטת של ההיסטוריה, שהתעלמה כמתכוון מהצורך שלו לפעול בתוך סביבה מתנכרת ואויבת.⁶ ראוי לשים לב למידת תעוזתו של המחזאי הצעיר. הוא אינו מסתפק בהארה חרשה של דמותו של הורדוס ובהכנת הצורך של יהודה לנווט עצמה בתוך העולם הרומי כדי להשתלב בו, בלי לאבד את ייחודה. כדי שיוכל לבסס את התיאור ההיסטורי המהפכני שלו, הוא נזקק לעיון מחדש ככל תולדות עמ-ישראל. למעשה, הדיון שלו סוכב סביב הבעיה של מחיר העצמאות ומחיר השלטון. מערכת היחסים בין הורדוס למרים — המתלבטת בין ענייני השרשלת (החשמונאית) לבין טוכת הממלכה מהווה בעצם רק רקע לניסיון להבהיר את הַחֶזֶן העיקרית, שהמסורת היהודית ראתה בצורכי הממלכה מעשי נבלה, ובכך החטיאה את המטרה.

המתזה של לנדוי זכה כצפוי, לתגובות זעם ומחאה קשות בעיתונות היהודית של התקופה. אחת הביקורות הנוקבות באה מעטו של אליעזר בן-יהודה, מעל דפי עיתונו 'הצבי' (גליונות כב-כג-כד, תרמ"ט-1899). בן-יהודה בירך על עצם היוזמה הספרותית החרשנית של לנדוי לחבר מחזות היסטוריים, יוזמה המוביחה, לדעתו, בי יהודים אינם חסרים בהכרח את רוח הדמיון הנחוצה לכתיבת מחזה כזה. לנדוי בחר בנושאים קשים, ולכן המחזות שלו הם 'רפים' מאוד. 'דוח הזמן וצורתו לא נראה כהם כלל, ולולא שמות

6 בחיבור של אחר נחמיה שמואל ליבוכיץ' שכתבתו 'הורדוס ואגריפס זה לעומת זה לפי השקפת חז"ל', ניוארק תרנ"ז (1897), מחוואר הורדוס כמי שביקש למרוד ברומאים ולשתרר את יהודה. כל פעולותיו לא נעדרו אלא להכשיר את הקרקע לקראת יום המרד. גם אגריפס הלך כעקבותיו בעניין זה, וההכרל בין הורדוס לבין אגריפס איננו כמדויגות אלא באישיותו ובהתנהגותו: חיי הורדוס היו תועבות ואילו כאגריפס זרם דם המבכים הקדוש.

היצורים ועדות המחבר, כי המחזה הוא בחצר רופוס, בר-כוכבא, מחנה טיטוס וכדומה, יכולנו לחשוב כי כל העניין קרה בימינו, באחת ערי גליציה'. 'הורדוס', לדעת בן-יהודה, הוא מחזה טוב מקודמיו, משום שבאן עמדו לרשות המחבר מקורות היסטוריים רחבים, והפרשה ההיסטורית היא אכן 'תרגידה נוראה בפני עצמה'. בן-יהודה אף מבין ללבו של לנדוי, שכחר בהורדוס — ולא במרים — כדמות הראשית בעלילה, אבל בחירה זאת אינה מעניקה לו שום זכות לחטוא לנפש אחרת. 'והחטא הזה חטא המחבר להחשמונאים בכלל וביחוד למרים'. אכן, גם הורדוס היה 'איש אומלל ונגוע בל הימים ממזמות רשע ותחבולות און אשר תמיד סכיב שתו עליו כל אויביו בנפש', והמחבר אכן הצליח לחדור אל מאחורי המסך שהורידה המסורת ההיסטורית על דמותו. אבל לשם כך, טוען בן-יהודה, לא היה לנדוי צריך לחלל את זכרם של החשמונאים, 'הגיבורים האומיים, הנפלאים, הקדושים האלה'. נראה אפוא כי אילו לא היה לנדוי מפרזי בביקורת על מלכות החשמונאים במחזהו, היה בן-יהודה מוכן אולי לקבל גם את הורדוס שלו כגיבור לאומי, מלך יהודה ומלך יהודי, 'איש גבור חיל, חכם לבב ואמיץ רוח, יפה תאר וחרץ במעשיו', מלך שהרחיב את גבולות יהודה מבל אשר מלכו לפניו וביקש להפוך את יהודה למעצמה גדולה. בן-יהודה אף מקבל את עמדתו של לנדוי, כי רק ככוחו של הורדוס היה להושיע את יהודה 'מעול פטיש בל הארץ', כלומר עולה של רומא, שעה שמלחמות האחים החשמונאים היו הגורם העיקרי לכיבוש הארץ בידי רומא. עריצותו ואכזריותו הרבה שייכים להיסטוריה הרחוקה, ו'אנחנו, הרחוקים מהמעשים האלה כאלפים שנה, נוכל כמעט להשלים את האדומי בגלל גבורתו ותכמתו ובגלל הרתיבו את יהודה ויתנה לתהלה בארץ. אך אבותינו בני זמנו, אשר בית החשמונאים האהובים להם כבה לעיניהם, ולתחבולות זה האדומי בעצמו, הם לא יכלו בשום אופן לקבל את עבד החשמונאים האדומי למלך עליהם, וכל גדולותיו וגבורותיו לא הועילו לו'. עובדה זו, שכל הישגיו לא עמדו לו, היא שהפכה, לדעת בן-יהודה, את הורדוס ל'פריץ חיות, ועור יותר מ'פריץ חיות'. עם ישראל יכול היה לקבל את הורדוס כבן חוקי של ההיסטוריה שלו, אבל לא במחיר של 'שטנה נוראה' בבית חשמונאי ובבניו, כפי שעשה המתכר.

ביחוד יצא קצפו של בן-יהודה על האופן שבו תיאר לנדוי את דמותה של מרים החשמונאית, אחת הרמויות הנפלאות ברברי הימים, אליבא דבן-יהודה. לנדוי הפך אותה לנערה העוגבת על הורדוס, משמיעה דברים בגנות בית חשמונאי ונוהגת כאשר חסרת אופי.

'הורדוס לא הרשיע נגד העם'

בגליונות כ"ח וכ"ט של 'הצבי' מאותה שנה (1889) השיב לנדוי למבקריו, עורך העיתון. לנדוי אינו מתגונן בשם חירותו של הסופר לתת חופש לדמיונו ואי הצורך שלו להיות נאמן ל'אמת ההיסטורית'. הוא בחר בהורדוס משום שראה בו גיבור טראגי, שפירושו, לדעתו 'איש אובד, לא על ידי פגעי הזמן, מקרי יום יום, אף לא על ידי רשעתו הוא, כי אם על ידי תחבולות אנשי מרמה ותככים, המבקשים את רעתו, לגזול את מנוחתו, להפילו ולספות נפשו'. מנקודת-מוצא כזאת, הוא כותב, שפט את מרים כאשר שהעדיפה את אמה

יהודה, ולכן זכה בית דוד לשבחים ולהשגבה. לא כן הורדוס, שתולדותיו לא נכתבו על-ידי היסטוריון-חצד נאמן. לנדוי מספר כי יחסם החיובי של ההיסטוריונים הגרמנים שירר ומומסן⁷ להורדוס הפליא אותו וגרם לו לשקוע בספרי ההיסטוריה. הוא הושפע גם מיחסם החיובי של הסופרים הרומאנטים של ראשית המאה התשע-עשרה לנפוליון בונפארט, קצין שעלה משפל הדרגה אל מרומי השלטון. וכך, כשעיין בדברי-ימי הורדוס, גילה להפתעתו עד כמה דומה מסלול חייו של הורדוס למסלול חייו של דוד המלך. לנדוי פורש בהרחבה את האנאלוגיה בין דרכי שלטונו של רוד לרבי שלטונו של הורדוס, ומבקש להזכיר לקורא את הנסיבות ההיסטוריות שבהן פעל הורדוס: תככי רצח, מעשי רצח ואכזריות היו נורמה בחצרות קיסרים ומלכים. לא פחות מכך פעלו רוד והורדוס מתוך מגמה לאחד את יהודה מול נסיונות בלתי פוסקים לערער ולפגוע אותה מכפנים ודבר זה חייב נקיטת אמצעים שלטוניים קשים. הורדוס גזר מוות על הורקנוס השני, אך האם לא גזר רוד המלך מוות על יואב, שר-הצבא הנאמן?

לנדוי מציע הסבר פסיכולוגי לדמות המסובכת של הורדוס, ורואה בו דמות של 'גיבור', 'גאון רוח', שהוא בהכרח אדם 'כעל שני יצרים מתנגדים'. אבל לא ההנמקה הפסיכולוגית כרוח הזמן מעניינת אותנו כאן, אלא נסיונו של לנדוי להכין מדוע לא גילו גם משכילים לאומיים סובלנות כלפי דמותו של הורדוס שלו. ההסבר היחיד הנראה לו הוא, כי מלכות בית חשמונאי הפכה לסמל של תקופת הזוהר ול'תור הזהב' של ההיסטוריה היהודית מנקודת מבט לאומית – ועל-כן כל פגיעה בדיוקן 'תור הזהב' הזה נתפס כפגיעה קשה ובחילול הקודש הלאומי.

מובטח אני וגלרי וידוע הוא לכל קורא מכין שהשנאה הכבושה נגד הורדוס גם בחוגי המשכילים שאינם מקפידים במצוות קלות וחמורות ואינם קנאים דתיים, שרשה בקנאתם הלאומית. הם יסלחו להחשמונאים האחרונים כל חטאותיהם וזרונותיהם יען היו בני משפחה התשמונאים, ולא יקבלו שום טובה מהורדוס ידעו לו שגיאותיו כזרונות יען היה בן שבט נכרי, בן משפחה ארומית. הרגש הזה הוא כל כך טבעי, חי וחזק, שאי אפשר להלחם בו או להתפלסף נגדו.

היסטוריוגרפיה רומאנטית ורומאנטיקה לאומית, שהיא קנאית לא פחות מקנאה דתית – כותב לנדוי – היא תופעה מסוכנת, שצריך להילחם בה. השקפת עם-ישראל על המיץ האנושי היא סובלנית ואוניברסאליסטית ולא לאומנית וקנאית. ומתוך השקפה בוזת יש גם לשפוט את הורדוס, ולא לצאת מתוך דעה קדומה, הרואה בו נכרי, ועל כן – רע. דמותו של הורדוס בזיכרון ההיסטורי הקולקטיבי נשאה בדרך כלל כפי שנקבעה על-ידי המסורת וההיסטוריוגרפיה הלאומית. אצל ההיסטוריונים הלאומיים (כדוגמת יוסף קלוזנר ותלמידיו) לא עמדו להורדוס זכויותיו המדיניות. אירוניה היסטורית היא, שדווקא איתמר בן אבי, בנו של אליעזר בן-יהודה, הוא שראה בהורדוס יורש חוקי של דוד ושלמה והמכבים. במאמר שכותרתו 'ארצי', שפירסם בעיתון 'השקפה' בשנת תרע"ד, כתב כי ארץ-ישראל שלו איננה 'ארצי הזעירה של ימי אברהם' וגם לא 'ארצי הדלה

על בעלה. מרים לא מתה על קידוש השם אלא כאשה כוגדת, ולכן 'קשה לחמול עליה'. לנדוי מוסיף וכותב כי מספרו של דני"ק (ר' נחמן קרוכמל) 'מודה נכוכי הזמן' (שהשפיע השפעה מכרעת על תפיסתו ההיסטורית, ולנדוי אף כתב עליו חיבור לשם קבלת תואר דוקטור) למד כי 'הוא (הורדוס) לא הדשיע נגד העם כמו אלכסנדר ינאי, וכני הורדוס לא הביאו צוארם בעול חדש כמו בני ינאי'. אם החוקר הגדול ידע להוקיר את הורדוס, כתב לנדוי כדברי תשובתו שאינם אפולוגטיים, 'מה הרשעתי אני?'

לנדוי אינו מוכן בלשונו לקבל את תיאורו של בן-יהודה את החשמונאים הראשונים כמי ש'בגדול רוחם וטוהר נפשם ובנדבת לבם אשר פעם רק להצלת ישורון ואשרו, וכבשרונותיהם הנשגבים, לא חפצו במשרה נגד רוח העם. נפשם בחלה ככל גאות הכל ולא התנשאו על אחיהם, כי אם טובתם ושלומם היתה נגד רוחם כל הימים --- אכירים אלה אשר לשמם ולזכרם עוד היום תאות כל איש בישראל, כי מסרו נפשם על קדוש השם... על תיאור זה משיב לנדוי כתיאור עריצותם של מלכי בית חשמונאי ובתיאור מלחמות-האחים האכזריות תוך שימוש כצבא שכידים ובהזמנת נוכרים להתערב במלחמות הפנימיות. יש הכדל מכריע בין החשמונאים הראשונים לחשמונאים האחרונים, ומן האחרונים בא הורדוס להציל את יהודה.

לנדוי סנט את בן-יהודה, הרואה את הצדוקים כמפלגה לאומית ושואל: 'מה לנו הפרושים?', שעה שאת היחס להורדוס קבעו הפרושים ולא הצדוקים. אמנם דברי בן-יהודה על הפרושים לא דומים לתיאור השלילי של הפרושים כהיסטוריוגרפיה הפרוטסטנטית. כיקורתו על הפרושים, כותב לנדוי בהערה מאוחרת בספרו 'יודיים', נובעת מהדמיון שמצא כיניהם לבין אנשי 'היישוב הישן', שהחרימו ורדפו אותו והוא ראה עצמו כאחד החשמונאים האחרונים, 'הנרדף חנם בשם המסורה וההלכה, בשם אי-סבלנות דתית אשר נבעה מרוח הפרושים בעלי התלמוד --- וכמרי רוחו שכח שלולא הרבנים ותלמידיהם אשר דקדקו כמצות קלות בכחמורות --- לא היה עם ישראל מתקיים בעולם שכולו שקר וכדורות של רציחות וטכיות, אשר ארכו מימי הפרושים הקדמונים עד היום הזה'. וכך, בלי משים אולי, חודר לנדוי עצמו מהגישה ההיסטורית העקרונית שהיתה ביסוד תיאור הורדוס שלו (דהיינו שרק השתלכות בעולם הרומי, על המחיר שהיה צריך לשלם בעדה, יכלה למנוע את חורבן יהודה) אל הגישה ההיסטורית המקובלת, כי לא המדינה והממלכה קיימו את עם-ישראל אלא התורה והמצוות. סתירה פנימית זאת לא היתה בוודאי מודעת לו, משום שהתכוון בשני המקדים לשתי תקופות היסטוריות שונות. י"ל לנדוי לא נשאר חייב למכריו, גם בפרקי הזכרונות שלו 'יודיים' (חלק ראשון, הוצאת מנורה, ברלין, וינה, אין שנת הוצאה) הוא מתפלמס עם מכריו, ועם בן-יהודה בראשם.

גם במרחק עשרות שנים – כציוני וכרכ בישראל – אין לנדוי נסוג מיחסו להורדוס, כפי שכא לידי ביטוי במחזה הנעורים שלו. לאורך כל 'יודיים' הוא מציג השקפה היסטורית ביקורתית עקרונית כרוח 'ביקורת המקרא' הפרוטסטנטית (אך לא כרוח מסקנותיה). לגבי דיודו אין קדושה ל'מיתוסים היסטוריים' או ל'מיתוסים לאומיים'. חוכתו של המעיין הבלתי-משוחד כהיסטוריה הלאומית לכדוק את המניעים שעמדו מאחורי בעלי המסורת. דברי-ימי המלכים, הוא כותב, עמדו תחת השגחתם והשפעתם של מלכי

7 הוא מזכיר גם את ספרו של ההיסטוריון האנגלי Vickers בעל *History of Herod*, שנכתב מנקודת השקפה נוצרית, ורואה בחשמונאים קנאים דתיים.

בתקופת השופטים, אלא ארץ-ישראל של דוד ושלמה, אותה שחזו המכבים בחלומם, אותה שכמעט יסדה אז הורדוס ושרגע השיגה בן-כוכב (בר-כוכבא).

הורדוס – בהגרי השמיני

אילו היתה עומדת על הפרק הפקת דראמה היסטורית רבת פרקים, אין ספק כי תולדותיו של הורדוס היו עשויות לספק השראה לסידרה מרחקת. דברי-ימי הורדוס העשירים בדראמות לא פחות מחייו של כל מלך אנגלי, כדוגמת הגוי השמיני או אדוארד השביעי. אבל קשה לתאר לעצמנו את האפשרות שהחלטה להפיק דראמה על חיי הורדוס תעלה על הדעת, ואם תעלה – תתקל בוודאי בהתנגדות ציבורית ובמחאה חריפה. אפילו אינטרפרטאציה ספרותית-דראמאטית תתקל בפולמוס ובלחצים שונים ומשונים, וסוף פסוק יהיה בלי ספק החלטה – כפורום כלשהו – כי עם-ישראל אינו צריך להפיק דראמה טלוויזיונית על חייו של מלך רשע ועריץ.

הורדוס, שמפעליו פרוסים וגלויים בפינות רבות כל-כך של ארץ-ישראל, נשאר במידה רבה מאוד מחוץ להיסטוריה הישראלית. הורדוס הבנאי הוא חלק בלתי-נפרד מההיסטוריה של ארץ-ישראל. הורדוס המלך היה ונשאר 'עבד אדומי' בהיסטוריה של עם-ישראל.